

Ljubljana sedemnajstega stoletja je posebno bogata vsakovrstnih zabav. Znale so ji bile skoraj vse zvrsti takratne dramske umetnosti: alegorični turnir, laška opera, oratorij, »glavni in državni akcijon« nemških potujočih igralskih družin, naturalistična burka s Pickelhäringom, a tudi že Molièrova karakterna komedija (1689),¹ razen tega pa še jezuitska šolska drama, nabožne igre pri uršulinah, procesije z dramatičnimi scenami in podobami, igre študentov zunaj šole v »ljudskem jeziku« — tj. v slovenščini (igra »Paradiž«). K temu dodajmo še razne zabave in parade z dramatičnimi prvinami, npr. sprejemi visokih dostojanstvenikov, bučne pustne zabave z vožnjami na saneh v maskah in s prikazovanjem »kmečke ohceti«. Od gledaliških zgodovinarjev je ostal neopažen in neizkoriščen zelo zgoden podatek o prikazovanju zvrsti, imenovane »Schattenspiel«, od Vodnika dalje »senčna igra«.¹³

Senčno igro so v sedemnajstem stoletju imenovali »senca« ali »italijanska senca« (Schatten, italienischer Schatten), pozneje tudi »ombres chinoises«, kar Cigale sloveni s »kitajske sence«. Oba pridevnika sta upravičena, saj nakazujeta razvojno pot in ekspanzivnost te zanimive zvrsti. Raziskave so pokazale, da je povsem utemeljeno iskati izvor senčne igre na Kitajskem.² To vedo tudi že takratni predvajalci senčnih podob, npr. Jean Joseph Marquis de Fossano, ki svoje predstave leta 1774 priporoča s temile besedami: »... novi kitajski spektakel ali kitajske zabave, ki so najbolj prijetne in edinstvene svoje vrste na svetu, in so jih iznašli v Pekingu na Kitajskem«.³ Zvrst je znana skoraj po vsem orientu, zato je njeno pot od tam v Evropo skoraj nemogoče slediti. Vendar vemo, da so se senčne igre, še preden so rokokoske »ombres chinoises« postale s t.im. »chinoisere« okrog leta 1750 velika moda v Franciji in nato po vsej Evropi, prišle v avstrijske dežele in v Nemčijo iz Italije.⁴ V bistvu je to bila igra z gibljivimi lutkami, nalepljenimi na lepenko, ki so, osvetljevane s svečo ali s kakim drugim svetilom, metale senco na belo platno ali steno.⁵ O takratnem načinu igranja pri nas in v Evropi, o nosilcih in razširjevalcih te zvrsti smo zelo fragmentarno poučeni, ker italijanski viri še niso proučeni. Skoraj vsi predvajalci senčnih iger, ki so znani iz predstav v Švici v 17. in 18. stoletju, so Italijani, ki so si ime le pofrancozili.⁶ Tudi so včasih viri nejasni, če npr. v neki švicarski listini beremo, da »dovoljujejo uprizoriti igro, v kateri se vse prikazuje v slikah« (Basel 1687),⁷ lahko pri tem mislimo na senč-

no igro, a tudi na t. im. »žive slike«, pantomimo. Iz virov 18. stoletja vemo, da so se s prikazovanjem senčnih podob ukvarjale predvsem lutkarske in marionetne družine, ki so nastopale v semanjih dneh v kaki kolibi ali v gostilniških izbah, v 17. stoletju pa je senčna igra tudi na sporedu potujočih igralskih družin, ki jih prikazujejo kot dodatek k že predvajani drami (Ljubljana, Gdansk, Bremen itd.).

Če beremo, da so senčne podobe prikazovali s spremstvom glasbe, kot je to bil običaj pri pantomimi, ali da so predvajali spevoigro »v majhnem okviru« (spevoigro s senčnimi podobami),⁸ velja to predvsem za 18. stoletje. Senčne igre 17. stoletja so bile bolj primitivne, verjetno brez govorne razlage ali pa z najnujnejšimi pojasnili (prim. Goethejevo pesem »Jahrmarttsfest zu Plundersweilern«). Po takrat ustaljenih predpisih so morali v 17. stol. vse igre uprizarjati podnevi, tako tudi senčne igre. Burgundski igralec Du Choy npr. ni smel v Baslu (1695) svojih marionetnih senčnih iger predvajati ponoči.⁹

S tega vidika moramo presojati tudi v Ljubljani prikazovane senčne igre. Za zgodovino senčnih iger je ljubljanski vir eden najvažnejših, saj z njimi pomaknemo datum prvih znanih senčnih iger zunaj Italije kar za petnajst let nazaj. Doslej je zgodovina gledališča navajala, da so »visokonemški komedijanti«, ki so pozimi 1683 prišli iz Rige v Gdansk (Danzig), prosili, da bi smeli prikazovati s sabo prineseno »italijansko senco s takšnimi lepimi figurami«,¹⁰ v Bremenu pa so 1688 »saški visokonemški komedijanti« po uprizoritvi drame »Doktor Faustus« ta »glavni akcijon« ponovili še v senčni igri, »kar je prav redko in zagotovo denarja dvojno vredno«.¹¹ V Švici pa je prva senčna igra zares izpričana šele leta 1695 (Basel).¹²

V Ljubljani je okoli 13. avgusta 1669 igrala neka nemška igralska družina, ki so ji stanovni za dedikacijsko komedijo »Stanovitna Rozideja« (Die Standthafte Rosidea) v soglasju s knezom Auerspergom, opatom stiškim in Ferdinandom Ernstom Apfaltrerjem poklonili dokaj visoko vsoto sto goldinarjev, kar ustreza približno polletni plači takratnega pisarja. Arhivski zapisek pove, da bodo prisotni po predvajanem akcijonu mogli »v senčni igri videti vsakovrstne redkosti« (in einem Schatten allerhandt rariteten zu sehen sein werden).¹³

Igralci v Bremenu so leta 1688 svojo senčno igro proglašali za »redko«, tudi v Ljubljani opozarjajo na »redkosti«. Redki kronološki podatki o senčni igri — 1669 Ljubljana, 1683

Riga, Gdansk, 1688 Bremen, 1692 Frankfurt ob Maini,¹⁸ 1695 Basel — potrjujejo, da senčna igra v 17. stoletju še ni bila tako močno razširjena kakor »kitajske slike« v 18. stoletju, ko lahko npr. za Švico navedemo kar lepo vrsto predstav in imen: Monticelli 1795, Marquis 1768—1778, Babel 1777, Gelmy 1769—1779, Eberlin Juliana 1784, Chiarini 1785, Geiselbrecht 1790 idr.; topografija teh predstav se razteza od Turina do Provanse prek Švice vse do Frankfurta in Hamburga.¹⁴

Sprašujemo se, kdo so bili ti nemški komedijanti, ki so prinesli takrat še redko senčno igro v Ljubljano. Iz doslej znanih objav (Dimitz, Kidrič, Ludvik, Radič, Škerlj) se to ne da niti slutiti. Novi viri, ki jih bom drugod znastveno dokumentiral, povedo, da od leta 1666 pa vse do 1676 prihajajo v Ljubljano skupine bivših Innsbruških dvornih igralcev, ki so s smrtjo zadnjega vladajočega tirolskega nadvojvode Siegmunda Franza (24. 6. 1665) izgubile svojega delodajalca in mecena pa se v nekaj ločinah razkropile po takratnih avstrijskih deželah. Tako moramo družino, ki je leta 1669 v Ljubljani prikazovala senčno igro, identificirati z eno od skupin bivših Innsbruških dvornih komedijantov. S tem pa smo nakazali zvezo z italijansko dramatiko in z italijansko senčno igro. V času poslednjih dveh vladajočih tirolskih nadvojvod, Ferdinanda Karla (1646—1662) in Siegmunda Franza (1662—1665), predvsem Ferdinanda Karla, so na innsbruškem dvoru močno gojili italijansko opero, nekateri člani komedijantske družine pa so italijanske drame tudi prevajali (npr. Cicogninija). Zveza Innsbrucka z Italijo je geografsko naravna in kratka, do stop do italijanske dramatike je bil v Innsbrucku neposreden. To neposredno zvezo je krepila še tesnejša rodbinska zveza: mati obeh nadvojvod je bila Claudia iz rodu Medici.¹⁵

Tista saška igralska družina, ki je leta 1688 v Bremenu dajala »Doktorja Fausta« kot »glavni akcijo« in kot senčno igro, je skoraj gotovo prišla tudi v Ljubljano, saj vemo, da so »saški igralci« dne 23. januarja 1702 v ljubljanski mestni hiši uprizorili igro »Faust«, katere se je udeležil sam deželni glavar Eggenberg.¹⁶ Če so od leta 1653 pa vse do leta 1702 v Ljubljano prihajale luteranske igralske družine iz Nemčije, so bile posredi spet

družinske zveze. Rodbina knezov Eggenbergov, ki so od leta 1602 bili vsi po vrsti nekaj let kranjski deželni glavarji, je bila družinsko povezana z mejnimi grofi brandenburškimi: Ana Marija Brandenburško-Hohenzollernška vneta luteranka, je bila mati deželnega glavarja Johanna Seifrieda in babica Johanna Antona Josefa,¹⁷ ki je gledal na ljubljanskem rotovžu predstavo »saških komedijantov«. Viri povedo samo, da je pri tej predstavi prišlo do razgrajanja, molčijo pa o senčni igri. Spričo konstantnosti repertoarja takratnih potujočih nemških igralcev bi lahko sodili, da so takrat v Ljubljani dajali tudi kako senčno igro. Gotovo je po letu 1702 prišla v Ljubljano ta ali ona marionetna družina, ki je prikazovala tudi senčno igro. Toda to ni več tako važno za zgodovino senčne igre, ker je 18. stoletje bogato takih družin in skupin.

OPOMBE

1. Molièrovo komedijo je uprizoril okoli 4. junija 1689 Andreas Elenson kot »poigro« (Nachspiel). — 2. Georg Jacob, Geschichte des Schattentheaters im Morgen- und Abendland. Hannover 1925. — 3. Frankfurter Frag- und Anzeigungsnachrichten 27. IX. 1774. Njegove predstave v Frankfurtu 1773 je videl tudi Goethe. — 4. Max Fehr, Die wandernden Theatertruppen in der Schweiz. Einsiedeln 1949, str. 69 ss. — 5. Meyers Konversations-Lexikon 1896, 5. Aufl. s.v. Puppen- und Schattenspiele. — 6. Fehr l. c. 69. — 7. Fehr l. c. 168. — 8. Fehr l. c. 70. — 9. Fehr l. c. 91; 26 (predstave so se začenjale med 15. in 17. uro, lutkovne igre pa že prej). — 10. Johannes Bolte, Das Danziger Theater im 16. und 17. Jh., 1895, str. 129. — 11. Bolte l. c. 282. — 12. Fehr l. c. 91; 95. — 13. Ljubljana, Arhiv Slovenije, Protokol deželnega zbora 25 (1666—1670), f. 489v (13. VIII. 1669). — 14. Fehr l. c. 105 in pod posameznimi imeni (po abecednem redu). — 15. Podatke, doslej še neznane, bom objavil v posebni razpravi. — 16. V. Steska V. v IMK — XI (1901), str. 93. — 17. Doslej še neznane podatke o Eggenbergih in njihovih komedijantih bom objavil v posebni razpravi v 3. letniku Acta neophilologica, Ljubljana. — 18. Max Boehn, Puppenspiele. München 1929, str. 172. — Novejšo literaturo o senčnih igrarh (le théâtre d'ombres, shadow play) gl. v knjigi »Denis Bordat — Francis Boucrot: Les théâtres d'ombres. Histoire et techniques. Paris, L'Arche 1956« (v Biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti sign. 30760).

